

Một người Sài Gòn đã thiếp k Sài Gòn từ thành Gia Định

Có thể không định các trục đường khu trung tâm Sài Gòn trước và sau khi Pháp chiếm Gia Định 1859 cũng như hiện nay hầu hết theo hướng các cạnh thành Gia Định. Thiếp k, quy hoạch này của một người Sài Gòn từ năm 1790: Trn Văn Học.

Đường Bangkok (Mạc Đĩnh Chi hiện nay) chạy từ đại lộ Norodom (đường Lê Duẩn hiện nay) cuối thế kỷ 19 được xây dựng từ bức tường thành Gia Định bị Pháp đánh chiếm 1859. Dãy nhà ngói, nhà lá bên trái như hiện là khuôn viên trụ sở Tòa lãnh sự Hoa Kỳ ở TP.HCM – như tư liệu

Thậm chí, nhiều con đường lớn của đô thị Sài Gòn xưa, khu trung tâm TP.HCM hiện nay đã có trước khi Pháp vào 69 năm.

Đường phố trung tâm Sài Gòn do công trình sư Trn Văn Học thiếp k

Trn Văn Học là một võ tướng có công rất lớn với chúa Nguyễn Ánh từ khi bốn tuổi đến lúc lên ngôi Gia Long; từng đưa mẹ Nguyễn Ánh cùng gia quyến chạy sang Cao Miên khi Tây Sơn truy đuổi; đưa hoàng tử Cảnh đi cầu viện nước ngoài... nhưng cuộc sống lại khá bình lặng, đến mức có sự sách, tư liệu lịch sử không rõ ông sinh ra và mất năm nào.

Chỉ chắc chắn một điều, Trn Văn Học là người huyện Bình Dương, Gia Định, cụ thể là dân khu vực ngã năm Bình Hòa (Q. Bình Thạnh, TP.HCM) hiện nay và khi mất, chôn ở nơi đây.

Trong quá trình bốn tuổi, ông từng đến Xiêm (Thái Lan), Ấn Độ, Pháp, Bồ Đào Nha, Philippines, Malaysia... và là người Việt đầu

tiên vẽ bản đồ Sài Gòn – Gia Định xưa theo phương pháp phương Tây.

Là võ tướng nhưng ông không chỉ biết chữ Nho mà còn còn giỏi quốc ngữ và tiếng Latin nên luôn là trợ tá đắc lực của Nguyễn Phúc Ánh trong thông ngôn, dịch sách, nhất là các sách kỹ thuật phương Tây và kiêm cả việc chỉ tạo hỏa xa (một thứ chiến cụ), địa lôi và các loại binh khí.

Năm 1790, Nguyễn Phúc Ánh cho xây thành Gia Định (thành Bát Quái) từ thiết kế của hai sĩ quan công binh Pháp Olivier de Puymanel, Le Brunt và giao Trần Văn Học “phác họa đường sá và phân khu phố phường” đường trong thành năm 1790 (để dễ phân biệt, xin lấy tên thành Phiên An – thành Quy để phân biệt với thành Gia Định xây năm 1836 – thành Phụng).

Chúa Nguyễn Ánh còn giao ông chịu trách nhiệm quy hoạch phố thị nằm ngoài thành lũy.

Bản đồ Gia Định – Sài Gòn – Bến Nghé do Trần Văn Học vẽ 1815. Khu vực trong và ngoài thành Bát Quái (Phiên An – trung tâm tâm đô thị Sài Gòn) là những con đường ngang dọc vuông vức mà hiện chúng ta đang đi. Từ hai thành Phiên An, Gia Định, các trục lộ chính của bản hướng giờ vẫn còn: Hai Bà Trưng (giữa thành, qua Phú Nhuận, xuống Gò Vấp và quay lại thành), đường Nguyễn Trãi (đi Chợ Lớn), đường Nguyễn Thị Minh Khai (bên trái thành đi miền Tây, phải thành đi miền Đông, ra xa lộ Hà Nội, QL1), Cách Mạng Tháng 8 (đi Campuchia), Nguyễn Tất Thành (đi Q.7, Nhà Bè, Cần Giờ).

Khi Pháp chiếm xong Gia Định, các trục đường do ông vẽ ngay lập tức trở thành trục lộ chính của đô thị Sài Gòn.

Tranh vẽ 3D của cửa đại úy hải quân Pháp Favre năm 1881 (có từ năm 1895 vì đã có tháp chuông Nhà thờ Đức Bà) cho thấy các con đường phố Sài Gòn hoàn toàn song song, vuông vức với quy hoạch đường phố trong và ngoài thành Gia Định trước khi Pháp vào. Thậm chí những con đường mới cũng mở theo quy cách khoảng cách giữa các con đường bằng nhau một cạnh thành (khoảng 200-250m) – Tranh tư liệu

Chỉ hạn con đường từ giữa cửa thành Gia Định đi thẳng ra sông Sài Gòn đặt tên là đường Citadelle (đường Thành – nay là đường Tôn Đức Thắng).

Các con đường xung quanh thành cũng trở thành đường (xin ghi tên hiện nay để bạn đọc không nhầm) Nguyễn Bình Khiêm, Mạc Đĩnh Chi, Nguyễn Thị Minh Khai, Lê Duẩn.

Đại lộ Norodom (đường Lê Duẩn hiện nay) nhìn từ Dinh toàn quyền (khu vực hội trường Thống Nhất hiện nay) thời thuộc Pháp. Đây vẫn là con đường chạy trước thành Gia Định trước khi bị Pháp chiếm 1859 – Ảnh tư liệu

Đoạn nay đoạn đường chạy ngang cửa chính thành Gia Định là đường Lê Duẩn vẫn là một trong những con đường đẹp nhất Sài Gòn – Ảnh: M.C.

Đường Nam Kỳ Khởi Nghĩa hiện nay (đoạn chạy qua hội trường Thống Nhất, tức dinh Độc Lập trước 1975) vẫn là một cạnh thành Phiên An 1790 – Ảnh: M.C.

Hoặc đường Đông Kinh (thời Pháp là đường Catinat) có từ trước khi Pháp đánh chiếm Sài Gòn và nay vẫn là một trong những con đường “vàng” của TP.HCM, vẫn là con đường chúa Nguyễn từ thành ra bờ sông Sài Gòn nghênh mát và tươm (có tên xưa là Bến Ngự).

Khu trung tâm Sài Gòn, ít nhất 26 con đường của nhà thiết kế Trần Văn Học sau khi Pháp vào đã mang số thứ tự 1-26 (đến 1-2-1865, để đức De La Grandière đặt tên đường và đường số 16

tên Catinat).

Khu trung tâm Sài Gòn thời thuộc Pháp: đường chạy dọc bên trái □nh là đường Hai Bà Trưng hiện nay; đường bên phải là đường Phạm Ngọc Thạch (dưới), Đ□ng Kh□i (trên); đường ngang giữa □nh là đường Lê Du□n... đ□u nằm trong t□ng th□ ngang – đông nam, dọc – tây bắc của thành Gia Định. Nhà thờ Đức Bà nằm trong khuôn viên xư□ng ch□ tạo (súng đạn – xư□ng thợ) – □nh tư liệu

Quy hoạch Sài Gòn từ thành Gia Định 1790 giờ vẫn đang xài

Các trục đường do ông thiết kế năm 1790 (vẽ năm 1815) hiện nay vẫn còn là trục lộ chính của một TP.HCM hiện đại, hướng ra miền Trung, về miền Tây, đi Campuchia và xuống khu vực Nhà Bè, Cần Giờ.

Vị trí thành Phiên An (màu đỏ – thành Quy – Gia Định phía thành) và thành Gia Định (màu xanh – thành Phụng) trong đường phố khu trung tâm TP.HCM hiện nay – Đồ họa: T.Thiên

Các trục đường, cạnh thành Phiên An (thành Quy) và thành Gia Định (thành Phụng) hoàn toàn khớp với các đường phố trung tâm TP.HCM trên bản đồ hiện nay (2016) – Đồ họa: T.Thiên

Ph□ xá, khu nhà □, khu buôn bán s□p đặt linh hoạt theo hệ thống sông nước vùng Sài Gòn xưa th□ hiện rõ rệt sự sáng tạo của một nhà quy hoạch tầm cỡ.

Và những hình dáng của Sài Gòn xưa □y giờ vẫn đang là khung sườn chạy tốt của khu trung tâm TP.HCM hiện nay.

Đường Nguyễn Thị Minh Khai đi về hướng Chợ Lớn, miền Tây (phía trước), ngược lại về miền Đông (sau) vẫn là trục lộ chính giữa thành Gia Định (thành Phụng) – □nh: M.C.

Đường Nguyễn Bỉnh Khiêm hiện vẫn là một trong những con đường đẹp nhất Sài Gòn, vẫn là con đường chạy dọc cạnh thành Gia Định (thành Phụng) hướng đông bắc, hướng ra công sau thủy xưởng (đóng tàu) của nhà Nguyễn (nay là xưởng Ba Son – cuối đường trong hình) – như: M.C.

1792, Trần Văn Học vẽ họa đồ thành Mỹ Tho và đường phố quanh thành. Không dừng lại ở đó, năm 1821, vua Minh Mạng sai ông vẽ bản đồ núi sông, đường sá các trấn của tỉnh Gia Định, trấn Tây Ninh (tỉnh Gia Định thời Gia Long bao gồm cả tỉnh Bình Dương, Tây Ninh hiện nay), biên giới với Chân Lạp (Campuchia) với lời dụ kèm theo 100 quan tiền thưởng trước: “Người không còn sống bao lâu, há chẳng nghĩ đến việc lưu danh hậu thế?”.

Nhưng chỉ ít lâu sau ông mất. Dự tính của vua Minh Mạng không thành.

Đến 300 năm Sài Gòn – TP.HCM 1998, Liên hiệp các Hội Khoa học kỹ thuật TP.HCM tổ chức hội thảo “Vai trò khoa học và kỹ thuật của Trần Văn Học trong lịch sử 300 năm thành phố”. Ông được đánh giá là người rất có tài về địa đồ, họa đồ kỹ thuật. Đem so sánh bản đồ Sài Gòn 1799 của Dayot với bản đồ Gia Định 1815 của Trần Văn Học thì vẽ kỹ thuật đồ bản như trình địa hay đồ lệ, bản đồ của ông Học chính xác hơn nhiều...” (Địa chí Văn hóa TP.HCM) Danh sách các di tích tại Cochinchin (Nam Kỳ) thời Pháp do Học viện Viễn Đông – Pháp (École Française d’ Extrême – Orient) được toàn quyền Đông Dương phê chuẩn ngày 19-5-1925, một Trần Văn Học ở xã Bình Hòa, tỉnh Gia Định xếp thứ 9.

Sự nhầm lẫn hơn nửa thế kỷ

Tuy nhiên, lúc này và cả những miền Nam trước 1975 đều “đổi” ông từ họ Trần thành họ Nguyễn. Thậm chí trước 1975, đường Nơ Trang Long mang tên đường Nguyễn Văn Học, BV Nhân dân Gia Định mang tên BV Nguyễn Văn Học.

Theo tờ trình của ông H. Mauger, quản thủ Viện Bảo tàng Sài Gòn và kỹ sư của Học viện Viễn Đông của Pháp, Vương Hồng Sển viết: “Trước kia Pháp gọi là “tombeau du Maréchal Nguyễn Văn Học”. Nay truy ra không có công thần nào triều Nguyễn có tên họ như vậy. Có chăng là ông Trần Văn Học, tác giả bức địa đồ tỉnh Gia Định họa năm 1815?” (Sài Gòn năm xưa).

Nhà nghiên cứu Nghiêm Thế Mỹ thích “số dĩ H. Mauger ghi Trần Văn Học họ Nguyễn, vì ông nghe những người xung quanh ngôi mộ nói vậy. Nhưng tra kỹ trong *Đại Nam chính biên liệt truyện*, chỉ thấy có giám thành Trần Văn Học, và không thấy chép việc ông Học được phép vua cho mang họ Nguyễn (quốc tính) bao giờ”.

Nghiêm Thế Mỹ nhận định: “Chắc vì ông Học không có con hay thân nhân và cũng vì các người ở gần khu mộ nhớ lộn họ của ông nên ông H. Mauger mới ghi sai. (Công trình sư Trần Văn Học – Tạp chí Văn hóa – SG, 1962).

Một người Sài Gòn khác cũng từng quy hoạch Sài Gòn trước Trần Văn Học

Đó là Nguyễn Cửu Đàm (?-1777), người Gia Định, một danh tướng – nhà doanh điền thời chúa Nguyễn; được lịch sử ghi nhận là nhà quy hoạch Sài Gòn đầu tiên khi khép kín thành phố bằng ba mặt sông rạch (rạch Thị Nghè – bắc, sông Sài Gòn – đông, rạch Bến Nghé – nam) và một mặt thành lũy (lũy Bán Bích – bắc), tạo thành thung lũng nhốt và địa lý – kinh tế – xã hội – quốc phòng.

Theo Địa chí Văn hóa TP.HCM, “Sài Gòn đã là thành phố từ khi Nguyễn Cửu Đàm xây Lũy Bán Bích năm 1772” vì khi này phố xá, thương cảng đã được bao vệ bởi một vách thành dài 15 dặm”.

Cũng năm 1772, kênh Ruột Ngựa do ông sai đào. Địa chí văn hóa TP.HCM dẫn *Gia Định thành thông chí* của Trịnh Hoài Đức: “Nguyên xưa từ Rạch Cát ra phía Bắc đến Lò Gò thì có một đường nước đọng móng trâu, ghe thuyền đi lại không được... Nguyễn Cửu Đàm có đào con kênh thông như ruột ngựa nên mới đặt tên này. Kênh này sau đó đã giúp cho thuyền bè qua lại giữa Sài Gòn với miền Tây thêm thuận lợi”.